

پیوندهای روستایی - شهری زاهدان و توسعه نواحی روستایی

(مطالعه موردی: شهرستان زاهدان)

حبیب‌الله خوبفکر برآبادی* - دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی از دانشگاه علیگر و عضو هیئت علمی

مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی بلوچستان

صلاح‌الدین قریشی - استاد گروه جغرافیا دانشگاه اسلامی علیگر، هند

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۴/۵ پذیرش نهایی: ۱۳۹۰/۸/۱۱

چکیده

پیوندهای روستایی - شهری می‌توانند تأثیر بسزایی در توسعه روستایی منطقه داشته باشند، کما اینکه از شهر به مثابه موتور توسعه روستایی یاد شده است. این آثار می‌تواند نقش مثبت یا منفی و به بیان دیگر نقش زایا یا انگلی بر حوزه یا ناحیه خویش بر جای بگذرد و از منطقه‌ای به منطقه دیگر و از شهری به شهر دیگر متفاوت باشد. از این رو شناخت علمی این آثار می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های منطقه مؤثر افتد. هدف مقاله حاضر شناسایی و تعیین وضعیت معناداری پیوندهای روستا-شهری سطوح توسعه روستایی منطقه و نقش زایا یا انگلی بودن شهر در خصوص آن است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و بر مبنای استفاده از داده‌های میدانی و اسنادی استوار است. جامعه آماری شامل روستاهای ۲۰ خانوار و بالاتر شهرستان و حجم نمونه ۹۰ روستا یا حدود ۳۷ درصد روستاهای منطقه است. به منظور تعیین سطح توسعه‌یافتگی روستایی از ۴۲ شاخص توسعه و روش مورس استفاده شده و در سه سطح روستاهای توسعه‌یافته، در حال توسعه و محروم دسته‌بندی شده‌اند. اثر شهر به وسیله سه عامل اصلی: اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و سیاسی- اداری با ۱۵ شاخص یا پیوند روستا با شهر اندازه‌گیری شده و رابطه معناداری بین آنها با سطوح توسعه روستایی مورد محاسبه قرار گرفته است. نرم‌افزار مورد استفاده، Spss16 بوده است. یافته‌های تحقیق نشان داد که از مجموع ۱۵ مورد پیوند روستایی- شهری مورد بررسی در این منطقه، ۱۰ مورد آن در قالب سه عامل اثرگذار مورد اشاره شهر، دارای رابطه معنادار و از نوع مثبت با سطوح توسعه روستایی بوده‌اند و از این رو مجموع نتایج تحقیق حاکی از نقش مثبت و زایای شهر زاهدان بر سطوح توسعه روستایی منطقه است.

کلیدواژه‌ها: پیوندهای روستایی- شهری، شهر زاهدان، توسعه روستایی، شهرهای زایا و انگلی، شهرستان زاهدان.

مقدمه

امروزه تأثیر شهرها بر توسعه مناطق روستایی و پیرامون آنها امر مسلم و پذیرفته شده‌ای است. این اثرگذاری عمدتاً از طریق پیوندهای روستا-شهری محقق می‌گردد. از این رو سازمان ملل در سال ۲۰۰۴ موضوع روز جهانی اسکان را چنین نامید: شهرها، موتورهای توسعه روستایی (UN Habitat, 2004)، چرا که هر منطقه تنها متشکل از نظام سکونتگاهی پراکنده و بی‌ارتباط نیست، بلکه شبکه‌ای به هم پیوسته از روابط اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی است که از طریق روابط بین نقاط روستایی و شبکه شهری شکل می‌گیرد (کلانتری، ۱۳۸۰، ۲۳۵). سکونتگاه‌های روستایی و شهری بیش از آنکه از ویژگی‌های درونی‌شان تأثیر بپذیرند، به شدت تحت تأثیر کم و کیف مناسباتی هستند که در زمینه‌های مختلف بین آنها وجود دارد و بدون شناخت عمیق این مناسبات امکان ساماندهی و توسعه پایدار شهر و روستا میسر نیست (رضوانی و شیخی، ۱۳۸۶، ۱۵). از این رو مناسبات روستا-شهری نیازمند بررسی‌های جامع به منظور فهم تغییر در ماهیت و شدت این تعاملات در طول زمان است (Kaur, 2007, 6).

اهمیت این پیوندها به گونه‌ای است که طالب با بیان برخی از آسیب‌ها و تعارضات توسعه روستایی از جمله تقابل توسعه شهری و روستایی، راه حل اجرایی آن را پیوند بین این تعارض‌ها می‌داند (طالب، ۱۳۸۶، ۳). یکی از موارد نقد برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی نیز نادیده گرفتن رابطه ارگانیک شهر و روستا در فرآیند برنامه‌ریزی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳، ۱۳۳). به همین دلیل برخی بر این باورند که در دنیای آینده روستاهای ایران، تصور بقا و استمرار بدون در نظر گرفتن یکپارچگی با شهرها امکان‌پذیر نخواهد بود و روستاهای ایران برای جا ماندن از فرآیند توسعه که با سرعت روزافزون در حال پیشروی است باید در کمیت و کیفیت مناسبات فعلی‌شان با شهرها تجدید نظر اساسی کنند (نجارزاده و خراسانی، ۱۳۸۶، ۶۷). اثرگذاری این نقش‌ها از طریق جریان جمعیت، کالاها، سرمایه، معادلات اجتماعی، پیوندهای اداری و فراهم آوردن خدمات اعمال می‌شود (Preston, 1975, 171-174) و ممکن است ابعاد مختلف و تأثیرات مثبت و منفی داشته باشد. بنابراین شناخت پیوندهای روستایی - شهری و رابطه آنها با توسعه روستایی نکته‌ای است که در بسیاری مناطق از جمله زاهدان به‌ویژه از بعد

معنادار بودن یا نبودن رابطه این پیوندها با توسعه روستایی کمتر مورد بررسی و توجه قرار گرفته است. این در حالی است که با وجود شرایط خشک منطقه و خشکسالی‌های متوالی حدود یک دهه، سکونتگاه‌های روستایی همچنان نرخ رشد نسبتاً بالایی دارند. این وضعیت گواه آن است که علاوه بر توان‌های محیطی و خدماتی مناطق روستایی، محرک‌های دیگری نیز وجود دارد که به توسعه و بقای مناطق روستایی کمک می‌کند که مهم‌ترین آن همان پیوندهای روستایی با شهر بزرگ زاهدان است زیرا شهرهای بزرگ و مناطق کلان‌شهر در کشورهای در حال توسعه به عنوان بازار کالاهای تولیدشده کشاورزی به مناطق روستایی خدمات‌رسانی می‌کنند (Rondinelli, 1987). پیوندهای روستا شهری می‌تواند آثار مثبت یا منفی و به بیان دیگر نقش زایا یا انگلی بر توسعه حوزه یا ناحیه ذی‌ربط داشته باشد و مقاله حاضر در پی آن است که با برقراری رابطه بین این پیوندها و توسعه روستایی منطقه، ارتباط معنادار مثبت یا منفی آنها را دریابد و از این رهگذر به وجود نقش زایا یا انگلی شهر زاهدان بر توسعه روستایی نیز دست یابد. مسلماً شناخت علمی این روابط و نقش آن کمک مؤثری در برنامه‌ریزی منطقه خواهد بود. در این زمینه بسیاری از پژوهشگران و سازمان‌ها به بررسی تأثیرات شهر بر توسعه روستایی پرداخته‌اند ولیکن از بعد معناداری آن مغفول مانده است.

در این خصوص سؤالاتی مطرح است که تا کنون پاسخ علمی‌ای برای آن ارائه نشده و تحقیق حاضر تلاشی است برای پاسخگویی به این پرسش‌ها که عبارت‌اند از: (۱) آیا رابطه معنی‌داری بین عامل یا پیوندهای اقتصادی اثرگذار شهر با سطوح توسعه روستایی موجود است؟ (۲) آیا رابطه معنی‌داری بین عامل یا پیوندهای اجتماعی - فرهنگی اثرگذار شهر با سطوح توسعه روستایی وجود دارد؟ (۳) آیا رابطه معناداری بین عامل یا پیوندهای سیاسی - اداری اثرگذار شهر با سطوح توسعه روستایی برقرار است؟

مبانی نظری و پژوهش‌های مرتبط

پرسش‌های موضوع بررسی در حوزه مناسبات شهر و روستا قرار دارد که محققان آن را به دو رویکرد مثبت‌نگر که موجب اشاعه ویژگی‌های توسعه‌ای از شهر به روستا شده - و منفی‌نگر یا

یک‌سویه - که به ضرر روستا و به نفع شهر بوده است طبقه‌بندی کرده‌اند (رضوانی و شاهچراغ، ۱۳۹۰، ۱۰۹ - ۱۰۸، معیدفر و اکبری، ۱۳۸۶، ۷۹). پژوهش‌های صورت‌گرفته در خصوص موضوع مورد نظر نیز بر این دو نگاه با گرایش به رویکرد مثبت متکی است. از دهه ۱۹۵۰ سه نظریه اساسی، مباحث جغرافیایی را در روابط شهر و روستا بر اساس برنامه‌ریزی توسعه تحت تأثیر قرار داده است. نظریه قطب رشد که بر سرمایه‌گذاری کلان در صنایع و در بزرگ‌ترین شهرها تأکید می‌ورزد و به آن اولویت می‌دهد، به گونه‌ای که توسعه اجتماعی - اقتصادی شهرها باعث توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاها گردد؛ نظریه استراتژی توسعه از بالا که ریشه در اقتصاد نئوکلاسیک دارد و به رشد مراکز انسانی با اجرای طرح‌های بزرگ و استفاده از فناوری پیشرفته می‌اندیشد؛ و نظریه شهرهای زایا و انگلی که هوزلیتز برای نخستین بار به بیان آن پرداخته است، که طبق آن شهرهای زایا به شهرهایی اطلاق می‌شود که تأثیرات مفید و مثبتی در حوزه نفوذ خود می‌گذارد و برعکس شهرهای انگلی به شهرهایی گفته می‌شود که باعث سیر قهقراپی حوزه‌های روستایی می‌گردد (شکویی، ۱۳۷۳، ۳۱۳-۳۱۲).

همچنین بیان شده است که در برنامه‌ریزی توسعه از اواخر دهه ۱۹۹۰ سه ایده اساسی قطب رشد، تشخیص بین توسعه از بالا به پایین یا از پایین به بالا و شهر به عنوان مفهومی زایا یا انگلی در نوشتارهای مناسبات مشترک پیوندهای روستا-شهری غالب بوده‌اند (Tim Unwin, 1990, 13). شهر زایا در رشد اقتصادی منطقه‌ای که در آن واقع است مشارکت می‌کند و مقادیر قابل توجهی از ارزش اضافی انباشته شده در خود را به سرمایه‌گذاری‌هایی که سبب گسترش تولید می‌شوند در خود شهر و یا مناطق روستایی اختصاص می‌دهد، در حالی که شهر انگلی چنین نقشی ندارد (پاپلی، ۱۳۸۲، ۲۷۴). جریان یک‌طرفه و بهره‌برداری شهر از روستاهای پیرامون مفهوم شهرهای انگلی و شهر به عنوان اشاعه‌دهنده و موتور محرکه توسعه روستایی مفهوم شهرهای زایا یا خلاق را در شناسایی نقش و پیوند روستایی-شهری به ذهن متبادر می‌کند (افراخته، ۱۳۸۰، ۵۰).

هانس بوبک در سال ۱۹۵۹ با طرح نظریه سرمایه‌داری بهره‌بری، شهرها را مرکز سکونت زمین‌داران بزرگ خواند که از حوزه روستایی خود ارتزاق می‌کنند و به واسطه وجود آنها دوام می‌یابند. در مقابله با این دیدگاه ویرث در سال‌های ۱۹۷۳ و ۱۹۷۵ شهرهای شرق اسلامی را به عنوان مکان‌های مرکزی حوزه پیرامونی‌شان معرفی می‌کند که کارکردهای مثبت و سازنده‌ای دارند و کانون نوآوری و ساماندهی اقتصادی برای حوزه نفوذ پیرامونی به شمار می‌روند. اهلرس نیز شهرها را مکان‌های مرکزی برمی‌شمارد که نیازهای روستاییان را برآورده می‌سازد و برای تولیدات آنها بازاریابی می‌کند (سعیدی، ۱۳۸۱، ۱۳۴). مؤمنی بر این باور است که شهر از نواحی روستایی دریافت می‌کند بی‌آنکه چیزی پس بدهد. بدین معنی که شهر همانند زالو یا انگل منطقه نفوذ روستایی‌اش را می‌مکد (مؤمنی، ۱۳۷۷، ۱۵۳). وی بیان می‌کند که پل وارد انگلیش در مطالعاتش در حوزه شهر کرمان به سال ۱۹۶۶ و خودش در مطالعاتش در خصوص شهر ملایر و پیرامون آن به سال ۱۳۵۵، مناسبات شهر و روستا را بر مبنای نظریه بوبک مورد تأیید قرار داده‌اند (همان، ۱۴۶ و ۱۶۰).

افراخته در خصوص نقش شهر در توسعه روستایی سه دیدگاه را مطرح کرده است. نخست، نظریه مدرنیزاسیون که به نقل از پاول (۱۹۹۰) شهرها را عامل ایجاد کننده و گسترش‌دهنده و موتور محرک توسعه می‌داند و آنها را تسهیل‌کننده دستیابی به توسعه و نوآوری روی حوزه نفوذ برمی‌شمارد. دوم نظریه وابستگی که به نقل از الاین (۱۹۹۹) بیان می‌دارد از آنجا که نواحی شهری به مقدار زیادی با نظام سرمایه‌داری بین‌المللی مرتبط است، رشد سرمایه به بهره‌برداری نواحی پیرامونی و زهکشی منابع حوزه نفوذ منجر می‌شود. سوم به نقل از راندینلی (۱۹۸۳) بیان می‌دارد که اهداف توسعه روستایی نمی‌تواند به طور منزوی و جدای از توسعه شهری و صرفاً از طریق تشویق رشد اقتصادی پایین به بالا حاصل شود، بلکه مستلزم عدالت اجتماعی، تسهیل توسعه کشاورزی همراه با گسترش تجارت و صنایع شهری است. وی از مجموع این دیدگاه‌ها و تجربه کشورهای آسیایی و آفریقایی چنین نتیجه می‌گیرد که شهر و روستا سیستم واحد ارگانیکی را تشکیل می‌دهند و توسعه بخشی از این سیستم بدون توجه به

بخش دیگر غیرمنطقی و غیرممکن است (افراخته، ۱۳۸۳، ۱۰۵-۱۰۴). ماکس دروئو با اشاره به مناسبات شهر و روستا در مجموع نقش شهرها را در برابر روستاها هدایت‌کننده برمی‌شمارد، زیرا دولت در شهر مستقر است، ثروت و غنای شهر بیش از روستاست و نوآوری‌ها همه از شهر نشأت می‌گیرد (سهامی، ۱۳۷۱، ۹۱۶). در همین زمینه بر نقش دولت‌ها در شناخت پتانسیل پیوندهای روستا-شهری در فعالیتهای توسعه‌ای‌شان و تأثیر مثبت آنها در کاهش فقر این مناطق تأکید می‌شود (Don C.I.O, 2003, 1/5). علاوه بر این، سیاست‌های ملی اقتصادی و حمایت دولت از برنامه‌ریزان محلی به منظور شناخت نیاز شهر و روستا و فراهم آوردن دسترسی مستقیم روستاییان به مراکز شهری گامی مؤثر و مثبت در پیوندهای روستایی-شهری به‌شمار می‌آید (Tacoli, 2004).

افراخته با تأکید بر اینکه شهر ایران شهر نقش تضعیف‌کنندگی تولیدات زراعی و یا تخلیه جمعیتی روستاها را نداشته است، به مفاهیمی چون شهر انگلی و یا نقش‌مکنندگی شهر نیز اعتقادی ندارد. وی رابطه ایران شهر با نقاط روستایی به دلیل خدمات‌رسانی ضعیفش خلاق نمی‌داند و تأکید دارد که به منظور ظهور پدیده رخنه به پایین تأثیرات توسعه، دخالت مستقیم دولت ضروری است (افراخته، ۱۳۸۰، ۷۱-۷۰). ابراهیم‌زاده ضمن تأکید بر سرمایه‌گذاری‌های دولتی در حیات اقتصادی - اجتماعی شهر و روستا، بر این باور است که شهر زابل نه تنها خصلت انگلی نسبت به نواحی روستایی خویش ندارد، بلکه با تزریق سرمایه به این مناطق به توسعه روستایی کمک مؤثری می‌کند (ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۹، ۳۷۲). در جامعه‌شناسی هم مناسبات شهر و روستا از منظر تأثیرات شهر بر ایجاد تغییر و تحول در روستا مورد توجه قرار می‌گیرد. در پژوهشی در این زمینه رابطه همبستگی مثبت و معنادار میان مناسبات روستا با شهر و سطح توسعه‌یافتگی روستاها با شدت قوی (۰/۶۸ درصد) در منطقه ساوجبلاغ ثابت شده است. بر این مبنا روستاهایی که مناسبات بیشتری با شهر دارند از سطح توسعه‌یافتگی‌شان نیز بالاتر است (معیدفر و اکبری، ۱۳۸۶، ۹۲).

در باب توسعه و توسعه‌نیافتگی مکاتبی همچون مکتب تکاملی توسعه، نظریه نوسازی، دیدگاه مارکسیستی و نظریه وابستگی (ازکیا، ۱۳۷۰ و ۶۰-۳۵)، و نیز رویکردهای متنوعی وجود دارد، که رویکرد توسعه همه‌جانبه (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳، ۳۴-۳۳) در اینجا بیش از بقیه مطرح است. تعیین سطوح توسعه‌نیافتگی نخستین گام در فرآیند برنامه‌ریزی و توسعه نواحی روستایی به شمار می‌رود. برای تعیین سطوح مذکور، روش‌ها و مدل‌های متعددی وجود دارد که روش موریس با توجه به ترکیبی بودن و قابلیت گسترش و جایگزینی آن در تعیین سطوح توسعه‌نیافتگی دهستان‌های استان زنجان با استفاده از ۲۷ شاخص در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی (رضوانی، ۱۳۸۳، ۷۶) و نواحی روستایی شهرستان کامیاران با ۳۴ شاخص در ابعاد زیربنایی، بهداشتی-درمانی، آموزشی-فرهنگی، اقتصادی و جمعیتی مورد استفاده قرار گرفته است (بدری و همکاران، ۱۳۸۵، ۱۱۶).

روش شناسی

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی بر مبنای داده‌های میدانی و اسنادی است. جامعه آماری تحقیق کل روستاهای ۲۰ خانوار و بالاتر شهرستان به تعداد ۲۴۳ روستا در سال ۱۳۸۵ بوده است که براساس تعریف قانون تقسیمات کشوری روستا شمرده می‌شوند. حجم نمونه براساس فرمول کوکران با استفاده از نسبت یا صفت موضوع حضور یا فقدان پیوند اقتصادی، اجتماعی و اداری روستاها با شهر تعیین شد، که بر این مبنای حجم نمونه ۸۸ روستا حاصل گردید و به منظور اطمینان بیشتر، تعداد ۹۰ روستا یا حدود ۳۷ درصد روستاهای منطقه انتخاب گردید. انتخاب روستاهای نمونه با در نظر گرفتن درصد توزیع روستاها در سطح بخش‌ها، توپوگرافی منطقه و طبقات جمعیتی روستاها، با استفاده از نمونه‌گیری ترکیبی تصادفی شامل نمونه‌گیری نسبی یا طبقه‌ای در مرحله اول و سپس تصادفی ساده بوده است (Kothari, 2009, 34).

در پژوهش حاضر منظور از منطقه، محدوده سیاسی- اداری شهرستان زاهدان و منظور از شهر، مرکز آن زاهدان است. پیوندهای موجود بین روستاهای منطقه با شهر زاهدان، به دلیل تأثیر پذیرفتن روستا از آنها، منظور شده‌اند. جمع‌آوری داده‌ها مبتنی بر استفاده از ابزار پرسشنامه روستا همراه با مشاهده مستقیم بوده که در سال ۱۳۸۷ با مراجعه به روستاهای نمونه و پرسش از شورای اسلامی روستا یا ریش‌سفیدان و معتمدان محلی - به عنوان مطلع‌ترین افراد روستاها- به انجام رسیده است. برخی اطلاعات شاخص‌های توسعه‌ای نظیر سواد، اشتغال و تعداد خانوار از سرشماری ۱۳۸۵، از مرکز آمار ایران، عملکرد محصول در هکتار و سطح زیر کشت‌ها از مراکز خدمات کشاورزی و وضعیت کنترل مولید و زایمان در بیمارستان از خانه‌های بهداشت روستایی دریافت شده است. متغیرهای تحقیق شامل دو دسته متغیر وابسته و مستقل بوده‌اند. متغیر وابسته تحقیق سطح توسعه‌یافتگی هر روستا بوده که با استفاده از روش موریس به انجام رسیده است.

شاخص‌های سنجش توسعه‌یافتگی در سطح روستا، شامل ۶ موضوع خدمات زیربنایی و عمومی با ۱۰ شاخص، کشاورزی با ۷ شاخص، اقتصادی با ۹ شاخص، اجتماعی- فرهنگی با ۱۰ شاخص و بهداشتی- درمانی با ۶ شاخص و جمعاً ۴۲ شاخص شناسایی شده موجود در روستاهای منطقه به شرح جدول ۱ بوده‌اند. وضعیت توسعه‌یافتگی روستاها پس از محاسبات لازم بر مبنای شاخص توسعه هر روستا در سه سطح روستاهای توسعه‌یافته، در حال توسعه و محروم طبقه‌بندی شده‌اند. متغیر مستقل در سطح کلان و اصلی قرار دارد که با سه عامل اصلی اثر اقتصادی با ۶ شاخص، اجتماعی- فرهنگی با ۵ شاخص و سیاسی- اداری شهر با ۴ شاخص و جمعاً ۱۵ شاخص یا پیوند روستا با شهر به شرح جدول ۱ اندازه‌گیری و مشخص شده است. در تحلیل اطلاعات و یافته‌های تحقیق از روش‌های مختلف بهره گرفته شده است. به منظور بررسی برقراری رابطه معناداری متغیرها از آزمون‌های کندهال تائو بی و اسپیرمن استفاده شده و به منظور تعیین ارتباط کل متغیر مستقل و وابسته و یا نقش زایا یا انگلی بودن شهر بر توسعه روستایی، رگرسیون چندمتغیره را به کار گرفته شده است (کلانتری، ۱۳۸۵، ۱۸۱). نرم‌افزار اصلی مورد استفاده Spss16 بوده است.

جدول ۱. شاخص‌های مورد استفاده برای سنجش سطح توسعه‌یافتگی روستایی در شهرستان زاهدان

ردیف	شاخص‌های کشاورزی	ردیف	ادامه شاخص‌های زیربنایی - رفاهی
۱	سرانه واحد دامی خانوار در روستا	۵	اجرای طرح هادی روستا
۲	سرانه زمین کشاورزی خانوار بر حسب هکتار	۶	استقرار دهیاری در روستا
۳	نسبت اراضی زیر کشت به کل اراضی کشاورزی	۷	وجود نانویی در روستا
۴	تعداد تراکتور نسبت به ۱۰۰ هکتار زمین کشاورزی	۸	درصد خانوارهای دارای آب لوله کشی
۵	عملکرد گندم در هکتار روستا	۹	درصد خانوارهای دارای برق
۶	عملکرد یونجه در هکتار روستا	۱۰	درصد خانوارهای دارای تلفن
۷	عملکرد پسته در هکتار روستا	ردیف	شاخص‌های اقتصادی
ردیف	شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی	۱	درصد اشتغال روستا
۱	درصد باسوادی روستا	۲	درصد اشتغال مردان در روستا
۲	درصد باسوادی مردان	۳	درصد اشتغال زنان در روستا
۳	درصد باسوادی زنان	۴	درصد خانوارهای دارای مسکن دائمی
۴	نسبت دانشجو به خانوار	۵	درصد خانوارهای دارای مسکن بتون آرمه
۵	تعداد کانال دریافتی تلویزیون در روستا	۶	درصد خانوارهای دارای ماشین
۶	استقرار شورای اسلامی در روستا	۷	درصد خانوارهای دارای تلویزیون رنگی
۷	استقرار حوزه علمیه در روستا	۸	درصد خانوارهای دارای موبایل شهری
۸	درصد خانوارهای تحت پوشش کمیته امداد	۹	دستمزد روزانه کارگر در روستا
۹	وجود مدرسه راهنمایی پسرانه در روستا	ردیف	شاخص‌های بهداشتی - درمانی
۱۰	وجود مدرسه راهنمایی دخترانه در روستا	۱	استقرار مرکز بهداشتی - درمانی در روستا
ردیف	شاخص‌های زیربنایی - رفاهی	۲	استقرار خانه بهداشت در روستا
۱	دسترسی روستا به جاده آسفالت	۳	درصد خانوارهای دارای توالی بهداشتی
۲	استقرار شرکت تعاونی در روستا	۴	درصد خانوارهای دارای حمام بهداشتی
۳	استقرار پاسگاه یا بسیج در روستا	۵	درصد خانوارهایی که کنترل موالید انجام می‌دهند
۴	وجود طرح هادی برای روستا	۶	درصد زایمان خانوارهای روستا در زایشگاه

منطقه مورد مطالعه

شهرستان زاهدان وسيع‌ترين منطقه سياسى- ادارى استان سيستان و بلوچستان است كه با ۳۶۵۸۱ كيلومتر مربع ۱۹/۵ درصد استان را دربرگرفته و شامل ۴ بخش و ۸ دهستان است. جمعيت آن در سال ۱۳۸۵، ۶۸۱۴۶۰ نفر با تراكم نسبي ۱۸/۶۳ نفر در كيلومتر مربع در مقابل ۱۲/۸ نفر در استان و ۴۲/۷ نفر است.

اين منطقه با ۲۸/۳ درصد جمعيت استان داراى بالاترين درصد شهرنشيني با تراكم ۸۶ درصد جمعيت در تنها سه شهر و ۱۴ درصد روستانشيني در ۱۴۰۴ سكونتگاه با حداقل يك و حداكثر ۸۰۴ خانوار است كه فقط ۲۴۳ روستاى آن ۲۰ خانوار و بيشتر جمعيت دارند. بعد خانوار جمعيت ۵/۲ نفر كه در مناطق شهري ۴/۹ و در مناطق روستايى ۵/۳ است. نرخ رشد جمعيت در دهه اخير ۳/۴۲ درصد كه بين ۳/۲ درصد در مناطق شهري تا ۴/۹ درصد در مناطق روستايى نوسان داشته است.

نكته درخور توجه آن است كه با وجود سپرى شدن يك دهه خشكسالى در اين منطقه و از دست رفتن و کاهش بسيارى از منابع آبي، رشد جمعيت به ويژه در مناطق روستايى در مقايسه با رشد جمعيت مناطق روستايى استان و کشور بالاتر بوده و اين خود شاخص خوبى براى پايدارى و توسعه اين مناطق است. شهر زاهدان كه از تبديل آبادى دزداب پس از اتصال راه‌آهن كويته پاكستان به اين محل (۱۹۲۲) به دست انگليسى‌ها و در دوران رضاخان - حدود ۸۰ سال پيش - پا به عرصه موقعيت سياسى- ادارى نهاد (معين، ۱۳۸۶، ۶۴۶؛ حسن زهى، ۱۳۸۶، ۳۲؛ وارثى و همكاران ۱۳۸۷، ۱۴۵)، مركز سياسى- ادارى منطقه و استان و بزرگ‌ترين شهر استان و جنوب شرق کشور با جمعيت ۵۶۷۴۴۹ نفر در سال ۱۳۸۵ به شمار مى‌آيد. از همان زمان تاکنون، اين محل به‌عنوان كانون فعال اقتصادى در تبادلات انواع کالاها از جنوب به شمال و از شرق به غرب و بالعكس نقش خدماتى داشته و همين نقش مهم آن را به بزرگ‌ترين شهر بخش شرقى و جنوبى کشور با شعاع عملكردى بيش از ۹۰۰ كيلومتر تبديل کرده است. از اين‌روست كه از آن به عنوان پايتخت منطقه‌اى جنوب شرق کشور در طرح كالبدى ملي کشور ياد شده است (نظريان، ۱۳۸۸، ۲۷۷). نقش مركزى و استقرار امكانات و خدمات مختلف و برتر استان در

این شهر سبب گردیده است تا زاهدان به کانون برتر جمعیتی، فعالیت و اشتغال تبدیل شود، به طوری که ۲۳/۷ درصد کل جمعیت استان، ۸۳/۳ درصد جمعیت شهرستان و ۴۷/۶ درصد جمعیت شهری استان و ۹۶/۹ درصد جمعیت شهری شهرستان در آن زندگی می‌کنند. مسلماً این وضعیت نمی‌تواند بر منطقه، استان و حتی خارج از استان - که ابعادی از آن مورد نظر این پژوهش است - بی‌تأثیر باشد.

یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از بررسی‌های میدانی پیوندهای روستا-شهری در جدول ۲ آمده است. بر این مبنای میانگین متوسط تعداد پیوندهای روستایی با شهر زاهدان به ازای هر یک از روستاهای نمونه ۳۰۷ مورد است. در این میان بالاترین حجم این پیوندها مربوط به دید و بازدیدهای ماهانه روستاییان از شهر و برعکس، با ۹۲۸۶ مورد و کمترین آنها ۱۱۰ مورد، مربوط به تعداد شعبه‌های اداری-سیاسی موجود در روستاهای نمونه بوده است.

از مجموع کل ۹۰ روستای نمونه به طور میانگین تعداد ۷۳ روستا یا ۷۰ درصد آنها دارای همه انواع پیوندهای روستایی-شهری بوده و ۲۷ روستا یا ۳۰ درصد آنها فاقد برخی از این پیوندها بوده‌اند. همچنین یافته‌های تحقیق در زمینه سطوح توسعه‌یافتگی روستایی نشان می‌دهد که از کل روستاهای نمونه، ۲۴ روستا یا ۲۶/۷ درصد توسعه‌یافته، ۴۵/۶ درصد یا تعداد ۴۱ روستا در حال توسعه و ۲۷/۸ درصد یا ۲۵ روستا در سطح محروم قرار دارند. همچنان که در جدول ۳ نشان داده شده است، شاخص توسعه‌یافتگی روستاها بر مبنای مدل موریس بین ۰/۱۳ تا ۰/۶۳ در نوسان است که در بخش‌های مختلف توسعه روستایی نیز تغییرات مختلفی را نشان می‌دهد. به گونه‌ای که حداقل دامنه تغییرات در بخش کشاورزی ۰/۰۱ تا ۰/۵۲ و حداکثر آن در توسعه بهداشتی - درمانی ۰/۰۱ تا ۰/۹۶ بوده است. دامنه رتبه روستاها نیز از ۱ تا ۴۰ متغیر است، که همسان بودن شاخص توسعه اغلب روستاهای منطقه می‌تواند دلیل اصلی آن باشد. در میان بخش‌های مختلف توسعه روستایی نیز این تفاوت مشاهده می‌شود، و از ۱ تا ۳۰ در بخش توسعه زیربنایی و تا ۱ تا ۵۱ در بخش توسعه بهداشتی-درمانی نوسان داشته است.

جدول ۲. وضعیت پیوندهای روستا- شهری در منطقه زاهدان

روستاهای فاقد پیوند با شهر	روستاهای دارای پیوند با شهر		تعداد	درصد	تراز	تراز	نوع پیوند روستا با شهر	پیوند یا عامل اثر گذار
	تعداد	درصد						
۶۱/۱	۵۵	۳۸/۹	۳۵	۱۳/۶	۴۷۷	۸۱/۷	کارگران روستایی در شهر زاهدان	اقتصادی
۵۳/۳	۴۸	۴۶/۷	۴۲	۸/۷	۳۶۵	۷۰/۵	شاغلان روستایی غیر کارگر در شهر	
۲۵/۶	۲۳	۷۴/۴	۶۷	۱۰/۵	۷۰۵	۸۸۰	روستاییان مالک خانه یا مغازه در شهر	
۳۲/۲	۲۹	۶۷/۸	۶۱	۱۴/۴	۸۸۰	۶۴۳۳	ساکنان شهری مالک در روستا	
۰	۰	۱۰۰	۹۰	۷۱/۵	۶۴۳۳	۱۶۶۸	ساکنان روستایی دارای حساب بانکی در شهر	
۳۴/۴	۳۱	۶۵/۶	۵۹	۲۸/۳	۱۶۶۸	۷۵۷	تعداد وام‌گیرندگان روستایی از بانک‌های شهر	اجتماعی - فرهنگی
۲۳/۳	۲۱	۷۵/۷	۶۹	۱۱	۷۵۷	۲۴۸	تعداد مردان روستایی ازدواج کرده با دخترانی از زاهدان	
۲۴/۴	۲۲	۷۵/۶	۶۸	۱۱	۷۴۸	۲۳۵	تعداد مردان شهری ازدواج کرده با دخترانی از روستا	
۵۳/۳	۴۹	۴۶/۷	۴۱	۵/۷	۲۳۵	۹۲۸۶	تعداد دانشجویان روستایی در شهر زاهدان	
۰	۰	۱۰۰	۹۰	۱۰۳/۲	۹۲۸۶	۴۴۳	دید و بازدیدهای ماهانه روستا - شهری	سیاسی - اداری
۴۶/۷	۴۲	۵۳/۳	۴۸	۹/۲	۴۴۳	۵۰۳۰	مهاجران روستا به زاهدان در ۵ سال گذشته	
۰	۰	۱۰۰	۹۰	۵۵/۹	۵۰۳۰	۲۷۴	مراجعه‌کنندگان ماهانه روستایی به شهر برای انجام امور اداری	
۳/۳	۳	۹۴/۷	۸۷	۲/۸	۲۷۴	۳۶۴	تعداد مراجعه‌کنندگان ماهانه کارمندان اداری شهر به روستا	
۵۲/۲	۴۷	۴۷/۸	۴۳	۸/۷	۳۶۴	۱۱۰	تعداد شاغلان اداری در شهر یا منشأ روستایی	
۳۸/۹	۳۵	۶۱/۱	۵۵	۲	۱۱۰		تعداد شعبه‌های اداری در روستا	

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۳. سطوح توسعه‌یافتگی روستایی روستاهای شهرستان زاهدان

سطح توسعه‌یافتگی	دامنه شاخص توسعه موريس	دامنه رتبه روستاها	تعداد روستا	درصد
توسعه‌یافته	۰/۴۸ - ۰/۶۳	۱ - ۱۲	۲۴	۲۶/۷
در حال توسعه	۰/۳۱ - ۰/۴۷	۱۳ - ۲۷	۴۱	۴۵/۶
محروم	۰/۱۳ - ۰/۳	۲۷ - ۴۰	۲۵	۲۷/۸
جمع	۰/۱۳ - ۰/۶۳	۱ - ۴۰	۹۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

ارزیابی پیوندهای اقتصادی روستایی - شهری ناحیه

شش شاخص اقتصادی پیوند روستا با شهر به عنوان اثر اقتصادی شهر در این بخش در نظر گرفته شده است. اولین شاخص، کارگران روستایی در شهر زاهدان‌اند، که مجموع آنها تعداد ۴۶۶ نفر است. این افراد فقط در ۳۵ روستا (۳۸/۹ درصد روستاهای نمونه) سکونت دارند و تعداد ۵۵ روستا (۶۱/۱ درصد بقیه) فاقد کارگر ساده در شهر بوده‌اند. بیشترین تعداد کارگر، مربوط به روستای سفیدسنگ از روستاهای در حال توسعه منطقه و در ۴۱ کیلومتری شهر زاهدان با تعداد ۵۹ خانوار و ۶۰ نفر کارگر بوده است.

دومین شاخص اثر اقتصادی شهر تعداد شاغلان روستایی غیرکارگر در شهر هستند که جمعاً ۳۶۵ نفرند. این تعداد نیز متعلق به ۴۲ روستا (۴۶/۷ درصد روستاهای نمونه) است و ۴۸ روستا (۵۳/۳ درصد آنها) فاقد این نوع پیوند با شهر بوده‌اند. میانگین این شاخص به ازای هر روستا ۴ نفر است که بیشترین آنها با تعداد ۵۰ نفر مربوط به روستای قادرآباد از روستاهای در حال توسعه منطقه و در ۶ کیلومتری شهر با تعداد ۲۲ خانوار است.

سومین شاخص اثر اقتصادی شهر را تعداد مالکان شهری ساکن روستا تشکیل داده‌اند که صاحب خانه یا مغازه در زاهدان بوده‌اند. این افراد جمعاً ۷۰۵ نفرند که در ۶۷ روستا (۷۴/۴ درصد روستاهای نمونه) منطقه سکونت داشته‌اند. ۲۳ روستا (۲۵/۶ درصد روستاها) فاقد این نوع مالکان در شهر زاهدان هستند. میانگین این شاخص در بین روستاهای نمونه ۷/۸ نفر است و بیشترین آنها با ۱۲۰ نفر مربوط به روستای مجتمع گاوداران از روستاهای توسعه‌یافته منطقه و در ۳ کیلومتری فاصله از شهر با ۸۰۴ خانوار جمعیت است.

چهارمین شاخص اثر اقتصادی شهری، مالکان روستایی ساکن در شهر است که جمعاً ۸۸۰ نفرند. این افراد در ۶۱ روستا (۶۷/۸ درصد روستاهای نمونه) دارای مسکن یا زمین کشاورزی هستند. تعداد ۲۹ روستا (۳۲/۲ درصد کل روستاهای نمونه) فاقد این نوع پیوند با شهرند. میانگین این شاخص ۹/۷ نفر در هر روستاست که بیشترین تعداد آن، ۱۴۰ نفر در روستای مجتمع گاوداران از بخش مرکزی این شهرستان است.

پنجمین اثر اقتصادی شهر، تعداد روستاییان دارای حساب بانکی در بانک‌های شهر زاهدان است که جمعاً ۶۴۳۳ نفر بوده‌اند. این شاخص ۱۰۰ درصد روستاهای نمونه را پوشش می‌دهد. لازم به ذکر است که بعد از قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، همه سرپرستان خانوار در روستاها دارای حساب بانکی هستند که طبعاً افراد براساس دسترسی به بانک در نزدیک‌ترین محل اقدام به افتتاح حساب می‌کنند.

ششمین شاخص اثر اقتصادی شهر، تعداد وام‌گیرندگان روستایی از سیستم بانک‌های شهر زاهدان است. این تعداد افراد شامل ۱۶۶۸ نفر است که تنها شامل ۵۹ روستا (۶/۶ درصد حجم نمونه) می‌گردد. ساکنان ۳۱ روستا (۴/۴ درصد کل) اقدامی برای دریافت وام از سیستم بانکی شهر زاهدان نکرده‌اند، که نکته درخور توجهی در امر توسعه به شمار می‌رود. متوسط تعداد افرادی که در هر روستا برای دریافت وام اقدام کرده‌اند، ۱۸/۵ نفر است و در حدود ۵۰ درصد (یا ۸۰۰ نفر) از وام‌گیرندگان روستایی، ساکن روستای مجتمع گاوداران، به عنوان روستای توسعه‌یافته و با تفاوت مذهبی با سایر روستاهای منطقه در حاشیه شهر زاهدان است.

ارزیابی پیوندهای اجتماعی - فرهنگی روستایی - شهری ناحیه

پیوندهای اجتماعی - فرهنگی روستایی با شهر در این تحقیق بر مبنای پنج شاخص عینی حاصل از نتایج بررسی‌های میدانی مورد شناسایی و اندازه‌گیری قرار گرفته است. اولین شاخص، تعداد مردان روستایی هستند که از شهر ازدواج کرده‌اند. این تعداد در مجموع ۷۵۷ نفرند که در ۶۹ روستا (۷/۷ درصد روستاهای نمونه) زندگی می‌کند. ۲۱ روستا (۳/۳ درصد حجم نمونه) فاقد این نوع پیوند روستایی - شهری هستند. متوسط این شاخص در هر روستا ۸/۴ نفر و بیشترین تعداد آن نیز مربوط به روستای مجتمع گاوداران با ۱۵۰ نفر است.

دومین شاخص تعداد مردان شهری ازدواج کرده از روستاهاست که جمعاً ۷۴۸ نفر است و گستره آنها ۶۸ روستا (۶/۶ درصد روستاهای نمونه) را در بر دارد. روستاهای فاقد این نوع

ارتباط ۲۲ روستا (۲۴/۴ درصد) آنهاست. میانگین این شاخص ۸/۳ نفر در هر روستا با حداکثر ۱۷۰ نفر از روستای مجتمع گاوداران است.

سومین شاخص، تعداد دانشجویان روستایی هستند که در دانشگاه‌های شهر زاهدان تحصیل می‌کنند. جمعیت این گروه جمعاً ۲۳۵ نفر است که از ۴۱ روستای نمونه (۴۶/۷ درصد آنها) به شهر وارد شده‌اند. این شاخص نشان می‌دهد که ۴۹ روستا (۵۳/۳ روستاهای نمونه) فاقد این نوع پیوند با شهر بوده‌اند. بیشترین تعداد دانشجو با ۵۰ نفر مربوط به روستای مجتمع گاوداران با میانگین ۲/۶ نفر به ازای هر روستا در منطقه است.

چهارمین شاخص شناسایی شده در این زمینه تعداد دید و بازدیدهای ماهانه روستا - شهری برای مقاصد متعدد پیوند فامیلی، حل مشکلات اجتماعی - اقتصادی، مشارکت در مراسم مذهبی - اجتماعی و نظایر آن است. این تعداد ۹۲۸۶ نفر هستند که تمام روستاهای نمونه را پوشش می‌دهند. میانگین این شاخص به ازای هر روستا ۱۰۳ نفر است. بالاترین تعداد این پیوندها با ۶۰۰۰ مورد (۶۴/۶ درصد) مربوط به مجتمع گاوداران زاهدان است.

پنجمین شاخص تعداد مهاجران روستایی به شهر زاهدان در ۵ ساله گذشته بوده است. کل این افراد ۴۴۳ نفر یا در واقع خانوار است که متعلق به ۴۸ روستای نمونه (۵۳/۳ درصد روستاهای نمونه منطقه) بوده است. این شاخص نشان می‌دهد که در ۴۲ روستا (۴۶/۷ درصد) این اتفاق صورت نگرفته است. میانگین این شاخص به ازای هر روستا در منطقه ۴/۹ نفر با حداکثر ۳۰ نفر از روستای سرچنگل کورین به عنوان مرکز بخش کورین با ۴۵ خانوار جمعیت و روستای توسعه یافته است.

ارزیابی پیوندهای سیاسی و اداری روستایی - شهری ناحیه

یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار شهر بر توسعه روستایی، پیوندهای اداری - سیاسی شهر به عنوان کانون تصمیمات، برنامه‌ریزی‌ها و عوامل اجرایی بر توسعه روستایی مناطق است که می‌توان از آن به عنوان عامل نقش دولت نیز یاد کرد. این عامل از طریق ۴ شاخص شناسایی و

مورد بررسی قرار گرفته است: اولین شاخص تعداد مراجعه ماهانه روستاییان برای کارهای اداری به شهر زاهدان است. کل این مراجعه‌ها ۵۰۳۰ مورد بوده که شامل همه روستاهای نمونه است. میانگین مراجعه‌های ماهانه به ازای هر روستا ۵۵ بار با حداقل یک بار در ۱۲ روستای منطقه و حداکثر ۴۵۰ بار از روستای مجتمع گاوداران بوده است.

دومین شاخص تعداد مراجعه کارمندان اداری شهر به منظور حل مشکلات روستاییان به روستاهاست، که جمعاً به تعداد ۲۷۴ مورد در ماه و به تعداد ۸۷ روستا یا ۹۴/۷ درصد جامعه هدف بوده است. میانگین این مراجعه‌ها به ازای هر روستا ۳ بار با بیشترین تعداد ۲۰ بار در ماه و مربوط به روستای گلوگاه از روستاهای پیشرفته شهرستان بوده است.

شاخص دیگر اثرگذاری عامل سیاسی- اداری شهر، تعداد شاغلان اداری در شهر با منشأ روستایی است که جمعاً تعداد ۳۶۴ نفر از ۴۳ روستای نمونه (۴۷/۸ درصد این جامعه) را دربرمی‌گیرد. این شاخص نشان می‌دهد که ۴۷ روستا (۵۲/۲ درصد روستاهای نمونه شهرستان) فاقد این نوع شاغلان در ادارات شهر هستند. میانگین این شاخص ۴ نفر به ازای هر روستاست با حداکثر ۵۰ نفر از روستای آلنجان یک با ۲۶ خانوار و به عنوان روستای در حال توسعه.

چهارمین شاخص اثر این عامل تعداد شعبه‌های اداری در روستاست. این تعداد جمعاً ۱۱۰ شعبه است که در سطح ۵۵ روستای منطقه (۶۱/۱ درصد روستاهای نمونه) استقرار دارند. میانگین این شاخص به ازای هر روستا ۱/۲ و حداکثر آن ۶ شعبه اداری در روستای سرچنگل به عنوان روستای پیشرفته منطقه است.

ارزیابی رابطه بین پیوندهای روستایی - شهری ناحیه و سطوح توسعه روستایی
رابطه بین توسعه روستایی یا پیوندهای اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و سیاسی - اداری در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵. رابطه پیوندهای اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و سیاسی - اداری با توسعه روستایی

وجود رابطه	آزمون اسپیرمن		آزمون کندال تائوبی		متغیر وابسته	متغیر مستقل	پیوند با عامل اثرگذار
	ضریب همبستگی	سطح معناداری	ضریب همبستگی	سطح معناداری			
ندارد	۰/۱۲۹	۰/۲۲۵	-۰/۱۰۵	۰/۲۵۳	سطوح توسعه روستایی	کارگران روستایی در شهر زاهدان	اقتصادی
ندارد	۰/۰۷۵	۰/۴۸۲	۰/۰۷۰	۰/۴۸۱		شاغلان روستایی غیر کارگر در شهر	
دارد	۰/۳۱۰	۰/۰۰۳	۰/۲۸۹	۰/۰۰۴		روستاییان مالک خانه یا مغازه در شهر	
ندارد	۰/۲۰۰	۰/۰۵۹	۰/۱۴۱	۰/۱۰۵		ساکنان شهری مالک در روستا	
دارد	۰/۲۴۵	۰/۰۲۰	۰/۲۳۰	۰/۰۲۱		ساکنان روستایی دارای حساب بانکی در شهر	
دارد	۰/۳۴۰	۰/۰۰۱	۰/۳۱۶	۰/۰۰۱		تعداد وام‌گیرندگان روستایی از بانک‌های شهر	
دارد	۰/۴۲۰	۰/۰۰۰	۰/۳۴۹	۰/۰۰۰	سطوح توسعه روستایی	تعداد مردان روستایی ازدواج کرده با دخترانی از زاهدان	اجتماعی - فرهنگی
دارد	۰/۳۳۸	۰/۰۰۱	۰/۲۷۶	۰/۰۰۱		تعداد مردان شهری ازدواج کرده با دخترانی از روستا	
ندارد	۰/۲۰۴	۰/۰۵۴	۰/۱۷۸	۰/۰۵۱		تعداد دانشجویان روستایی در شهر زاهدان	
دارد	۰/۳۵۶	۰/۰۰۱	۰/۲۹۲	۰/۰۰۱		دید و بازدیدهای ماهانه روستا - شهری	
دارد	۰/۲۳۲	۰/۰۲۸	۰/۱۹۱	۰/۰۳۲		مهاجران روستا به زاهدان در ۵ سال گذشته	
دارد	۰/۲۱۹	۰/۰۳۸	۰/۲۰۶	۰/۰۳۸		مراجعه‌کنندگان ماهانه روستایی به شهر برای انجام امور اداری	
دارد	۰/۲۱۶	۰/۰۴۱	۰/۳۰۱	۰/۰۴۳	سطوح توسعه روستایی	مراجعه‌کنندگان ماهانه کارمندان اداری شهر به روستا	سیاسی - اداری
ندارد	۰/۱۷۲	۰/۱۰۶	۰/۱۵۰	۰/۰۹۸		تعداد شاغلان اداری در شهر با منشأ روستایی	
دارد	۰/۴۵۴	۰/۰۰۰	۰/۵۱۱	۰/۰۰۰		تعداد شعبه‌های اداری در روستا	

منبع: یافته‌های تحقیق

الف) تأثیر پیوندهای اقتصادی

این عامل حاصل شاخص ترکیبی شش شاخص است. نتایج حاصل از آزمون کندال تائوبی با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۳۷۶ و اسپیرمن با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و

ضریب همبستگی $0/403$ ، نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین عامل اقتصادی اثرگذار شهر با سطوح توسعه روستایی منطقه وجود دارد (جدول ۶). این رابطه‌ها در سطح معناداری یک درصد و از نوع مثبت بوده به عبارت دیگر، ضریب اطمینان برقراری این روابط در حدود ۹۹ درصد است.

میزان شدت رابطه بین این دو متغیر در سطح متوسط ارزیابی می‌شود. این وضعیت در حالی است که از مجموع شش شاخص این فاکتور سه شاخص آن دارای رابطه معنی‌دار با سطوح توسعه روستایی منطقه بوده و سه شاخص دیگر فاقد این رابطه هستند. سه متغیر یا شاخص دارای رابطه معنادار عبارت‌اند از تعداد شماره حساب‌های بانکی روستاییان در بانک‌های شهر، تعداد وام‌گیرندگان روستایی از بانک‌های شهر و تعداد مالکان شهری ساکن روستا یا روستاییانی که در شهر دارای ملک شخصی همچون مغازه یا منزل هستند. نتایج حاصل از آزمون‌های یادشده در خصوص رابطه معنادار این متغیرها با متغیر سطوح توسعه روستایی منطقه نشانگر برقراری رابطه معنادار و از نوع مثبت و با ضریب اطمینان ۹۵ تا ۹۹ درصد است، زیرا همچنان که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود سطح معناداری آنها بین $0/001$ تا $0/021$ در نوسان بوده است. سه متغیر یا شاخص دیگر این عامل اثرگذار شهر شامل کارگران ساده روستایی در شهر، شاغلان روستایی غیرکارگر در شهر و ساکنان شهری دارای مالکیت در روستاها، هیچ رابطه معناداری را با سطوح توسعه روستایی منطقه نشان نداده‌اند؛ زیرا همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، سطح معناداری این متغیرها با متغیر وابسته بزرگ‌تر از $0/05$ بوده است. در این میان چنانچه بین این شاخص‌ها و سطوح زیربخش‌های توسعه روستایی رابطه برقرار کنیم، نتایج نشان می‌دهد که بین شاخص تعداد روستاییانی که در شهر کارگری ساده می‌کنند و سطوح توسعه کشاورزی منطقه، رابطه معنادار و از نوع منفی وجود دارد، زیرا سطح معناداری $0/000$ و ضریب همبستگی $-0/370$ تا $-0/420$ برای این دو آزمون بوده است. همچنین بین تعداد ساکنان شهری دارای مالکیت در روستاها و سطوح توسعه اقتصادی روستایی نیز رابطه معنادار و از نوع مثبت با سطح معناداری $0/001$ و $0/003$ و ضریب همبستگی $0/304$ و $0/312$ وجود داشته است.

جدول ۶. روابط معناداری بین پیوندهای اجتماعی فرهنگی و توسعه روستایی

رتبه	متغیر مستقل	مختبر وابسته		آزمون کندال تائوبی		آزمون اسپیرمن		وجود رابطه
		سطح توسعه روستایی	سطح	ضریب همبستگی	سطح معناداری	ضریب همبستگی	سطح معناداری	
۱	عامل اقتصادی اثرگذار شهر	سطح توسعه روستایی	۰/۰۰۰	۰/۳۷۶	۰/۰۰۰	۰/۴۰۳	دارد	
۲	عامل اجتماعی فرهنگی اثرگذار شهر		۰/۰۰۰	۰/۳۱۲	۰/۰۰۰	۰/۳۹۱	دارد	
۳	عامل اثرگذار اداری-سیاسی شهر		۰/۰۰۰	۰/۳۵۱	۰/۰۰۰	۰/۳۸۱	دارد	

منبع: یافته‌های تحقیق

ب) رابطه بین پیوندهای اجتماعی - فرهنگی و توسعه روستایی

این عامل نیز حاصل شاخص ترکیبی ۵ شاخص تعریف شده در سطح منطقه است. نتایج حاصل از آزمون کندال تائوبی با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۳۱۲ و اسپیرمن ۰/۳۹۱ نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین عامل اجتماعی - فرهنگی اثرگذار شهر و سطح توسعه روستایی منطقه برقرار است. این رابطه در سطح معناداری یک درصد و از نوع مثبت است. شدت میزان همبستگی این دو متغیر در حد نسبتاً متوسط قرار دارد. از میان ۵ شاخص تشکیل دهنده این متغیر، چهار مورد آن دارای رابطه معنادار با سطوح توسعه روستایی و تنها یک مورد آن (تعداد دانشجویان روستایی شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های زاهدان) فاقد رابطه معنادار در این خصوص است. نتایج حاصل از رابطه این شاخص و سطوح زیربخش‌های توسعه روستایی، نشان می‌دهد که بین تعداد دانشجویان و سطح توسعه اجتماعی - فرهنگی روستایی رابطه معنادار و از نوع مثبت برقرار است، زیرا سطح معناداری آزمون‌ها، ۰/۰۰۳ و ضریب همبستگی آنها ۰/۲۷۵ و ۰/۳۱۱ حاصل شده است. سایر شاخص‌ها با سطح معناداری ۰/۰۰۰ تا ۰/۰۳۲ و ضریب همبستگی ۰/۱۹۱ تا ۰/۴۲۰ با سطح توسعه روستایی دارای رابطه معنادار و از

نوع مثبت بوده‌اند. ضریب اطمینان این رابطه‌ها بین ۹۵ تا ۹۹ درصد با سطح اطمینان ۵ تا ۱ درصد بوده و میزان شدت ضریب همبستگی بین ضعیف تا متوسط نوسان داشته است.

ج) رابطه پیوندهای سیاسی - اداری با توسعه روستایی

این عامل نیز حاصل شاخص ترکیبی چهار شاخص یا متغیر موجود در پیوندهای روستایی با شهر بوده است که در سطح منطقه وجود داشته‌اند. نتایج حاصل از برقراری رابطه بین این عامل اثرگذار شهر بر سطوح توسعه روستایی با استفاده از آزمون کندال تاؤوبی و اسپیرمن با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۳۵۱ و ۰/۳۸۱ نشان می‌دهد که رابطه معنادار و مثبتی با سطح معناداری ۱ درصد یا ضریب اطمینان ۹۹ درصد بین این دو متغیر در سطح منطقه وجود دارد. در میان شاخص‌های تشکیل‌دهنده این عامل سه مورد آن دارای رابطه معنادار و مثبت و تنها یک مورد یا تعداد کارمندان شهری با منشأ روستایی فاقد رابطه معنی‌دار با متغیر سطح توسعه روستایی در منطقه است. نتایج سنجش معناداری این شاخص با سطح زیربخش‌های توسعه روستایی، نشان می‌دهد که بین این شاخص و سطح توسعه اجتماعی - فرهنگی روستایی و همین‌طور سطح توسعه بهداشتی - درمانی روستایی در منطقه رابطه معنی‌دار و مثبتی برقرار است، چرا که سطح معناداری این رابطه بین ۰/۲۹ تا ۰/۴۷ و ضریب همبستگی آن بین ۰/۱۸۵ تا ۰/۲۳۰ حاصل شده است. در میان سه شاخص دیگر این عامل که دارای رابطه معنادار و مثبت با سطوح توسعه روستایی منطقه هستند، سطح معناداری آزمون‌های یادشده از ۰/۰۰۰ تا ۰/۰۴۳ و ضرایب همبستگی آنها بین ۰/۲۰۱ تا ۰/۵۴۵ متغیر بوده است که از رابطه نسبتاً متوسط تا قوی حکایت دارد.

ارزیابی نهایی تأثیر پیوندهای روستا - شهری

بدین منظور از رگرسیون چندمتغیره و برقراری ارتباط ۱۰ متغیر مستقل دارای رابطه معنادار با سطوح توسعه روستایی استفاده شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که این رابطه نیز در سطح معنادار ۰/۰۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۸۵۳ و مثبت است. معیدفر و اکبری

(۱۳۸۶) هم رابطه همبستگی مثبت و معنادار میان مناسبات روستا با شهر و سطح توسعه‌یافتگی روستاها را با شدت قوی (۰/۶۸) در منطقه ساوجبلاغ ثابت کرده‌اند. بر اساس این مدل و رابطه ضریب تعیین ۰/۷۲۸ و ضریب تعیین تعدیل‌شده ۰/۶۹۴ حاصل شده است. این بدان معناست که ۶۹/۴ درصد واریانس سطوح توسعه روستایی منطقه به وسیله این ۱۰ متغیر مستقل به عنوان آثار مثبت شهر تعیین می‌گردد.

جدول ۷. رگرسیون چندمتغیره بین پیوندهای روستایی شهری در ناحیه مورد مطالعه

سطح معناداری	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین استاندارد شده
۰/۰۰۰	۰/۸۵۳	۰/۷۲۸	۰/۶۹۴

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

نتیجه حاصل از یافته‌های این تحقیق نشان داد که از مجموع ۱۵ مورد پیوندها و رابطه‌های روستایی - شهری مورد بررسی در قالب سه عامل تأثیرگذار شهر در این منطقه، ۱۰ مورد آن دارای رابطه معنادار و از نوع مثبت با سطوح توسعه روستایی بوده‌اند، هر چند که عدم معناداری برخی دیگر از پیوندها تنها به منزله عدم رابطه معنادار بوده و نمی‌توان ارتباط و اثر غیرمستقیم آنها را منکر شد. این مطلب واقعیتی است که نشان می‌دهد پیوندهای روستایی - شهری بخش مهمی از زندگی جامعه روستایی و شهری و لازمه پایداری این مناطق است زیرا اثرگذاری آنها امری معنادار و حقیقی است و طبیعتاً می‌بایست بیش از پیش مورد توجه و نظر برنامه‌ریزان قرار گیرد.

به منظور وضوح بیشتر مطلب به بحث و نتیجه‌گیری در چارچوب پرسش‌ها و اهداف موضوع می‌پردازیم. بین عامل پیوندهای اثرگذار اقتصادی شهر با سطوح توسعه روستایی رابطه معنادار و مثبتی با سطح اطمینان ۹۹ درصد برقرار است. این بدان معناست که هر چه میزان پیوندهای اقتصادی روستاها بالاتر باشد، روستاها به لحاظ سطح توسعه‌یافتگی در رتبه بالاتری

قرار گرفته‌اند. در بین شاخص‌های این عامل سه شاخصی که رابطه معناداری از اثر شهر با سطوح توسعه روستایی منطقه نشان نداده‌اند، بدین معنی نیست که هیچ نقشی نداشته‌اند، بلکه نشان از تأثیر غیرمستقیم آنها دارد. به عنوان مثال هرچند میزان درآمد کارگران ساده روستایی شاغل در شهر به منظور ارسال بخش عمده آنها به روستا و به‌کارگیری آن در فعالیت‌های توسعه‌ای درخور توجه نیست، اما به نوعی به بقای روستا کمک می‌کند و علاوه بر آن همین پیوند در توسعه اجتماعی - فرهنگی روستا نقش مثبت داشته است، هر چند که در توسعه کشاورزی روستایی نقش منفی دارد، زیرا باعث تهی شدن نیروی فعال روستایی در این بخش می‌گردد.

شاخص مالکان روستایی ساکن شهر هم با وجود تعداد زیاد آنها به دلیل عدم سرمایه‌گذاری کافی در املاک روستایی فاقد رابطه معنادار است و چنانچه مورد توجه قرار گیرد، می‌تواند با گسترش سرمایه‌گذاری آثار مثبت و ماندگاری در روستا داشته باشد. بنابراین می‌توان با آموزش فنی و تخصصی افراد و ارائه تسهیلات بانکی به منظور بهبود مشاغل و فعالیت‌هایشان در شهر و روستا، موجبات درآمد بیشتر و طبعاً سرمایه‌گذاری بیشتر آنها را در روستا فراهم ساخت. وجود رابطه معنادار سه شاخص دیگر اثرگذار عامل اقتصادی شهر گویای این واقعیت است که از طریق وجود حساب بانکی، دریافت و مالکیت روستاییان در شهر، بخشی از اعتبارات و سرمایه‌های شهری به روستا منتقل می‌شود به توسعه روستایی آن کمک می‌کند. از نمونه‌های شاخص آن می‌توان به وجود صدها واحد مسکونی مقاوم ساخته‌شده یا در حال ساخت و یا وجود صدها خودرو وانت و سواری در روستاها اشاره کرد، که نتیجه همین نوع پیوندها هستند و این همان موضوع اعتبارات و فعالیت‌های مالی است که برخی پژوهشگران (فرید، ۱۳۶۸، ۴۶؛ ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۹، ۳۷۲) بدان اشاره داشته‌اند. در فرانسه و انگلستان نیز توسعه بخش خدمات بانکی و مالی در اغلب شهرها کمک بیشتری به اقتصاد محلی کرده است و پیوند قوی‌تری با آن دارند (Lucy et al., 2005, 234). بنابراین تقویت این پیوندها با ایجاد بانک توسعه روستایی در شهر و شعبه‌های آن در روستاهای مرکزی با ارائه وام بدون بهره یا با کارمزد ارزان، می‌تواند موثرتر و کارآمدتر در توسعه واقع گردد، زیرا غالب روستاهای منطقه به دلیل باورهای مذهبی

شبههٔ ربا را در سودهای موجود بانکی باور دارند و استقبال چندانی از آن نمی‌کنند. این در حالی است که تنها کمک مستقیم اقتصادی دولت به روستاییان برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی همین تسهیلات بانکی است.

در خصوص اثر عامل تأثیرگذار اجتماعی - فرهنگی نیز یافته‌های تحقیق رابطه معنادار و مثبتی با سطح اطمینان ۹۹ درصد ثابت شد و این نیز بدان معنی است که هر چه پیوندهای اجتماعی - فرهنگی روستا با شهر بیشتر باشد، سطح توسعه‌یافتگی روستا در رتبه بالاتری قرار می‌گیرد. عدم رابطه معناداری دانشجویان روستایی مشغول به تحصیل در شهر زاهدان با سطح توسعه روستایی می‌تواند ناشی از تعداد اندک این افراد (۲۳۵ نفر در کل ۹۰ روستای نمونه) باشد که موضوع درخور توجهی است و می‌بایست رشد و ارتقای زمینه‌های افزایش این شاخص جزء مورد توجه برنامه‌ریزان امر قرار گیرد. سایر شاخص‌های دارای ارتباط معنادار همچون ازدواج‌های بین روستا و شهر، دید و بازدیدها و تعداد مهاجران روستایی مستقر در شهر از نکات مهمی است که می‌بایست با گسترش و حمایت از این‌گونه پیوندها، زمینه ارتقای آنها و توسعه بیشتر منطقه را فراهم ساخت، زیرا این نوع پیوندها می‌تواند بستر پایداری پیوندهای روستایی - شهری را نهادینه سازد و آثار خویش را در ابعاد دیگر نیز گسترش دهد؛ همانند مهاجران روستایی که در رساندن کمک به خانواده‌های‌شان در روستا و مشارکت در پروژه‌ها و نهادهای اجتماعی آن به بقا و توسعهٔ روستاها کمک می‌کند (رضوانی و رجایی، ۱۳۸۶، ۱۵۶، Li et al., 2006).

در خصوص اثر عامل تأثیرگذار سیاسی - اداری شهر یا در واقع همان نقش دولت، یافته‌های به دست آمده نشانگر ارتباط معنادار و از نوع مثبت این عامل با سطح توسعه روستایی در منطقه با ضریب اطمینان ۹۹ درصد بوده است. این وضعیت نشان می‌دهد که هر چه میزان شاخص‌های این عامل در سطح بالاتری قرار داشته باشد، به همان نسبت سطح توسعه‌یافتگی روستا بیشتر است. تنها شاخص دارای عدم ارتباط تعداد شاغلان اداری شهری با منشأ روستایی است، که به نظر می‌رسد ناشی از تعداد اندک آنها در مشاغل دولتی و همچنین سطح پایین مشاغل آنهاست. ضروری است که در آینده با در نظر گرفتن این موضوع و افزایش سهم

روستاییان در استخدام شاغلان دولتی زمینه برقراری رابطه مثبت این پیوند و تشویق و ترغیب روستاییان به علم‌آموزی و کسب مهارت و تخصص بیشتر فراهم آید. سایر شاخص‌ها ارتباط معناداری با توسعه روستایی نشان می‌دهد که خود حکایت از نقش سازنده این پیوندها یا نقش دولت در توسعه روستایی دارد.

در خصوص متغیر کلی پیوند شهر با سطح توسعه روستایی، یافته‌های تحقیق نشان داد که: (۱) رابطه معنادار ناشی از همبستگی چندگانه در سطح ۹۹ درصد اطمینان بین این دو متغیر برقرار است؛ (۲) از مجموع ۱۵ شاخص تشکیل‌دهنده این متغیر ۱۰ شاخص رابطه معنادار مثبت دارد؛ (۳) ضریب تعیین تعدیل‌شده حاصل از رگرسیون چندمتغیره به ۰/۶۹۴ یا ۶۹/۴ درصد تغییرات در توسعه روستایی به وسیله این ده متغیر مورد نظر نشان می‌دهد که پیوند روستایی - شهری بر روی سطوح توسعه روستایی منطقه معنادار و از نوع مثبت است و بدین وسیله می‌توان نتیجه گرفت که نقش شهر زاهدان بر توسعه روستایی منطقه مثبت و زیبا بوده است. در خصوص اهمیت و نقش مؤثرتر عوامل تأثیرگذار شهر و شاخص‌های آن نیز نتایج حاصل از یافته‌های تحقیق در نتیجه استفاده از رگرسیون چندمتغیره و بتای استاندارد شده نشان می‌دهد که عامل یا پیوندهای سیاسی - اداری در رتبه نخست قرار دارد، سپس عامل یا پیوندهای اقتصادی و بعد عامل یا پیوندهای اجتماعی - فرهنگی بوده است. در میان شاخص‌های این عوامل تعداد شعبه‌های اداری موجود در روستا با ضریب بتای ۰/۷۱۶، تعداد وام‌گیرندگان روستایی از بانک‌های شهر با ضریب بتای ۰/۶۶۵ و تعداد افراد با شماره حساب بانکی در بانک‌های شهر با ضریب بتای ۰/۴۰۰ در رتبه‌های یکم تا سوم پیوندهای اثرگذاری بر سطح توسعه روستایی قرار داشته‌اند. از این رو با توجه به نقش مثبت و زیای شهر زاهدان متأثر از این عوامل و شاخص‌ها به ویژه عامل سیاسی - اداری یا همان نقش دولت و عامل اقتصادی، و نیز اشاراتی که محققان متعدد (Kalantari, 2008, 728; Tacoli, 2003, 11; Subrata, 2002) در این زمینه داشته‌اند، می‌بایست بر توجه بیش از پیش برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان سازمان‌های دولتی بر پیوندهای روستایی - شهری در خصوص توسعه منطقه و گسترش هر چه بیشتر آنها تأکید ورزید. بنابراین ضرورت دارد که زمینه بهره‌گیری هر چه بیشتر روستاییان را

به شیوه‌هایی از جمله ایجاد بانک توسعه روستایی در شهر و شعبه‌های آن در روستاهای مرکزی و راه اندازی شعبه‌های بیشتر اداره‌ها در روستاها، گسترش شبکه حمل‌ونقل و پیوندها و زمینه‌سازی مشارکت بیشتر مردم با ایجاد نهادهای مردمی در شهر و روستا و حمایت و پشتیبانی همه‌جانبه از آنها فراهم کرد تا بدین وسیله گامی مؤثر در اثرگذاری این پیوندها در توسعه روستایی منطقه برداشته شود.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی، ۱۳۷۹، *تحلیلی منطقه‌ای از روابط متقابل شهری و روستایی در سیستان*، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه اصفهان.
- اداره کل هواشناسی استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۸، *اطلاعات داده‌های اقلیمی ایستگاه سینوپتیک زاهدان سال‌های ۲۰۰۷-۱۹۵۱*.
- ازکیا، مصطفی، ۱۳۷۰، *جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی در ایران*، چاپ سوم، انتشارات اطلاعات.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا، ۱۳۸۶، *توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران*، نشر نی.
- افراخته، حسن، ۱۳۸۳، *ارزیابی نقش شهرها در توسعه ناحیه‌ای*، مطالعه موردی: سیستان و بلوچستان، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۰، مؤسسه جغرافیای دانشگاه تهران، صص. ۱۱۵-۱۰۳.
- افراخته، حسن، ۱۳۸۰، *روابط متقابل شهر و روستا*، مطالعه موردی ایران‌شهر، مجله علوم اجتماعی و انسانی، دوره شانزدهم شماره ۳۲، دانشگاه شیراز، صص. ۷۳-۴۹.
- بدری سید علی، اکبریان حمیدرضا و جواهری حسن، ۱۳۸۵، *تعیین سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان کامیاران*، تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۲، صص. ۱۳۰-۱۱۶.

حبيب‌الله خويفكر برآبادى و همكاران ————— پيوندهاى روستايى - شهري زاهدان و توسعه نواحى روستايى

پاپلى يزدي، محمدحسين و رجبى ستاجردى، حسين، ۱۳۸۲، نظريه‌هاى شهر و پيرامون، چاپ اول، انتشارات سمت.

حافظنيا، محمدرضا، ۱۳۸۳، مقدمه‌اى بر روش تحقيق در علوم انساني، انتشارات سمت،

حسن زهى، عبدالصمد، ۱۳۸۶، مولانا قاضى خيرمحمد حسن زهى، اولين قاضى و امام جمعه زاهدان، مجله نداى اسلام، شماره ۳۳-۳۲، صص. ۲۸-۳۴.

رضوانى، محمدرضا، ۱۳۸۳، تعيين و تحليل برخوردارى نواحى روستايى استان زنجان، پژوهش‌هاى جغرافيايى، شماره ۵۰، دانشگاه تهران، صص. ۷۵-۸۶.

رضوانى، محمدرضا و رجايى سيد عباس، ۱۳۸۶، مهاجران و نقش آنها در توسعه و عمران روستايى: مورد دهستان رامشه، اصفهان، فصلنامه روستا و توسعه سال ۱۰، شماره ۳، وزارت جهاد كشاورزى، صص. ۱۵۵-۱۸۰.

رضوانى، محمدرضا و شاهچراغ، سيده محبوبه، ۱۳۹۰، پيوندهاى روستايى - شهري، شبكه‌هاى مهاجرت و توسعه روستايى مورد مطالعه: ناحيه دهملا، استان سمنان، فصلنامه پژوهش‌هاى روستايى، دوره سوم شماره ۱، دانشكده جغرافياى دانشگاه تهران، صص. ۱۰۷-۱۳۰.

سعيدى، عباس، ۱۳۸۱، مباني جغرافياى روستايى، چاپ چهارم، انتشارات سمت.

شكوبى، حسين، ۱۳۷۳، ديده‌گاه‌هاى نو در جغرافياى شهري، جلد اول، چاپ اول، انتشارات سمت.

طالب، مهدى، ۱۳۸۶، چالش و پيش‌نيازهاى توسعه روستايى در ايران، مجموعه چكيده مقاله‌هاى دومين همائش ملي توسعه روستايى ايران، دانشگاه تهران.

فريد، يداله، ۱۳۶۸، جغرافيا و شهرشناسى، انتشارات دانشگاه تبريز.

كلانترى، خليل، ۱۳۸۰، برنامه‌ريزى و توسعه منطقه‌اى (تئورى‌ها و تكنيك‌ها)، انتشارات خوشبين.

كلانترى، خليل، ۱۳۸۵، پردازش و تحليل داده‌ها در تحقيقات اجتماعى-اقتصادى، نشر شريف.

لينچ، كنت، روابط متقابل شهر و روستا در كشورهاى در حال توسعه، ترجمه رضوانى، محمدرضا و شيخى، داود، چاپ اول ۱۳۸۶، انتشارات پيام.

معیدفر، سعید و اکبری، صادق، ۱۳۸۶، **مناسبات روستا با شهر و اثرات توسعه‌های آن، مطالعه موردی: شهرستان ساوجبلاغ**، نشریه علوم جغرافیایی، شماره ۸ و ۹، دانشگاه تربیت معلم تهران، صص. ۶۹-۷۵.

ماکس دروئو، ۱۳۷۱، **جغرافیای انسانی**، ترجمه سیروس سهامی، جلد دوم، انتشارات رایزن، مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵.

معین، محمد، ۱۳۷۵، **فرهنگ فارسی معین**، جلد پنجم، چاپ نودم، انتشارات سپهر.

مومنی، مصطفی، ۱۳۷۷، **پایگاه علم جغرافیا در ایران**، جلد اول، پایگاه جغرافیای شهری در ایران، انتشارات فرهنگستان علوی.

نجارزاده، محمد و خراسانی، محمدمبین، ۱۳۸۶، **تنظیم مناسبات روستایی - شهری، تدبیری برای خروج فرآیند توسعه روستایی از بن‌بست**، مجموعه چکیده مقاله‌های دومین همایش ملی توسعه روستایی ایران، دانشگاه تهران، ۶۷.

نظریان، اصغر، ۱۳۸۸، **پویایی سیستم شهری در ایران**، انتشارات مبتکران.

وارثی، حمیدرضا و همکاران، ۱۳۸۷، **بررسی تطبیقی توزیع خدمات عمومی شهری از منظر عدالت اجتماعی**، مورد زاهدان، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱، صص. ۱۵۶-۱۳۹.

Don C.I.O, 2003, **Promoting the Positive Rural-Urban Linkage Approach to Sustainable Development and Employment Creation: The Role of UN-Habitat**, 2nd FIG Regional Conference, Marrakech, Morocco, December 2-5
www.fig.net/pub/morocco.

Kalantari, Kh., Shabanali Fami, H., Qasemi, I. and Chubcnian, S, 2008, **Major Challenges of Iranian Rural Communities for Achieving Sustainable Development**, American Journal of Agricultural and Biological Sciences 3 (4): ISSN 1557-4989 , PP. 724-728.

Kaur, R, 2007, **Urban-Rural Relations and Regional Development. Changing Nature, Intensity and Interaction Mechanisms**, Regal Publication, New Delhi.

- Kothari, C. R, 2009, **Research Methodology, Method and Techniques** (Second Revised Edition), New Age International Publishers, New Delhi.
- Li, Sh., Yang, X., Jin, X. and Feldman, M.W, 2006, **The Effects of Rural-Urban Migration on Intergenerational Financial Transfer in China: A Gender-Based Perspective**, Xi'an Jiao tong University, China.
- Lucy, M., Paul, C., Richard, T., and Philip, Jones, 2005, **The Role of Small and Medium-sized Towns in Rural Development**, QLK5-2000-01923- Marketowns – Deliverable 19.UK.
- Preston, D. A, 1975, **Rural-Urban and Inter-Settlement Interaction: Theory and Structure**, in Area, Vol. 7, No. 1, PP. 171-174.
- Rondinelli, D. A., 1987, **Cities as Agricultural Markets**, Geographical Review, 77(4), PP. 408-420.
- Subrata, D., 2002 **Urbanization and Development of Rural Small Enterprises Studying the Linkage with Focus on West Bengal**, Journal of Economic and Political Weekly, Vol.37, No.30, Jul.27, Aug.2. <http://www.jstor.org>.
- Tacoli, C., 2003, **The links between Urban and Rural Development**, Environment & Urbanization, Vol. 15, No. 1, April, PP. 1-12. <http://www.eau.sagepub.com>.
- Tacoli, C., 2004, **Rural-Urban Linkages and Pro-Poor Agriculture Growth an Overview**, Helsinki Workshop, 17-18 June. <http://www.oecd.org>.
- Tim Unwin, 1989, **Urban-Rural Interaction in Developing Countries: A Theoretical Perspective**, The Geography Of Urban-Rural Interaction in Developing Countries, Edited By Robert, B., Potter and Tim Unwin, Rutledge, London.
- Un-Habitat, 2004, **Regional Conference on Urban-Rural Linkages**. 1- 4 October. Un Office in Nairobi, Kenya. <http://www.unchs.org>.